

Hanna Domańska

Daniel Gralath Młodszy, XVIII-wieczny czcigodny gdańskiej łóży "Eugenia pod Ukoronowanym Lwem"

Ars Regia : czasopismo poświęcone myśli i historii wolnomularstwa 11/18,
157-164

2008/2009

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

MASONICA W POLSCE I NA ŚWIECIE

Hanna Domańska

(Gdańsk)

**DANIEL GRALATH MŁODSZY,
XVIII-WIECZNY CZCIGODNY
GDAŃSKIEJ ŁOŻY
„EUGENIA
POD UKORONOWANYM LWEM”**

Daniel Gralach Młodszy (spolszczona forma nazwiska Gralath) urodził się w Gdańsku 8 czerwca 1739 roku. Jego dziadkiem od strony ojca był zamożny kupiec niemiecki Karl Ludwig, który z końcem XVII wieku opuścił Ratyzbone (niemiecki Regensburg) i utartym od wieków szlakiem handlowym udał się do Gdańska. Niestety, nie wiadomo co spowodowało, że zamiast wrócić z powrotem, postanowił pozostać tu na zawsze. W 1699 roku uzyskał obywatelstwo gdańskie i niedługo potem wziął ślub z córką gdańskiego złotnika – Konkordią Grenz¹. Z małżeństwa tego, datowanego na 30 maja 1708 roku, urodził się Daniel Gralach Starszy, ojciec dwóch późniejszych wolnomularzy: Daniela Młodszego oraz Karola Fryderyka.

Dziadek rodziny – Karl Ludwig Gralach był prawdopodobnie zamożnym kupcem, skoro jego syn mógł ukończyć znane w mieście Gimnazjum Akademickie i w 1728 roku rozpocząć studia prawnicze w Niemczech. Daniel Starszy najpierw podjął naukę w Halle, potem w Marburgu, gdzie zapoznał się z pracami znanego filozofa i przyrodnika Christiana Wolffa (1679-1754), zwolennika racjonalizmu. Wolff swoją wiedzę opierał na świadectwie zmysłów, nie uznawał zjawisk irracjonalnych. Za swój główny cel uznał tłumaczenie zjawisk, a nie odkrywanie nowych prawd. Filozofia Wolffa popularna była w Niemczech głównie w kręgach uniwersyteckich, skąd poprzez uczonych dotarła do Gdańska, kształtując myśli i poglądy ludzi związanych z miejscowym Oświeceniem². Wśród nich nie poślednie miejsce zajmował Daniel Gralach Starszy, który zafascynowany

poglądami Wolffa porzucił prawo na rzecz fizyki eksperymentalnej i przyrodoznawstwa. Z Marburga wyjechał do Francji oraz Holandii, by pogłębić swoją wiedzę w tym zakresie.

Do Gdańska powrócił w 1734 roku i oddał się głównie pracy naukowej prowadzonej wspólnie z przyszłym teściem Jakubem Teodorem Kleinem (1685-1759). Klein wykształcenie miał prawnicze, ale pod wpływem poglądów Christiana Wolffa i on poświęcił się przyrodoznawstwu. W 1718 roku założył w Gdańsku przy ul. Długie Ogrody słynny ogród botaniczny, zwiedzany przez przyjezdnych i miejscowych. Z zamiłowaniem kolekcjonował też okazy przyrodnicze oraz fachową literaturę. W swoją pasję wciągnął Daniela, który przy tej okazji zapatrzył się na urodziwą córkę Kleina, Dorotę Julianę, uzdolnioną plastycznie i zamiłowaną amazonkę. Daniel Chodowiecki tak z humorem opisał ich romans:

Pewnego razu udała się z burmistrzem na przejażdżkę konną, lecz jej koń tak szybko kłusował, że burmistrz na próżno próbował by jej dorównać. Przy tym zgubił w zaroślach kapelusz, perukę, a w końcu głowę i serce.

Daniel Gralach Starszy poślubił Dorotę w 1737 roku. Ze związku tego urodziło się trzech synów: przedwcześnie zmarły w wieku 23 lat Teodor Ludwik oraz wspomniani już – Daniel Młodszy i Karol Fryderyk³. Wszyscy trzej synowie wzrastali w atmosferze naukowej, w szacunku dla sztuki i mądrych ksiąg, a także w umiłowaniu rodzinnego miasta i panującego króla polskiego.

Gdy mieli zaledwie po kilka lat, ojciec wraz z dziadkiem założyli w Gdańsku w 1742 roku Towarzystwo Fizyki Doświadczalnej (*Societas Physicae Experimentalis*), które w 1753 roku otrzymało nazwę Towarzystwa Przyrodniczego (*Naturforschende Gesellschaft*). Celem tej organizacji było szerzenie wiedzy przyrodniczej. Organizowano publiczne odczyty, dyskusje, przeprowadzano doświadczenia, ogłaszano naukowe publikacje. Z możliwości tych w pełni korzystał Daniel Gralach Starszy, który tą drogą opublikował wyniki swoich badań nad elektrostatyką. W uznaniu jego naukowych zasług w 1752 roku mianowano go dyrektorem tego Towarzystwa. W czasie krótkiej kadencji, trwającej do 1757 roku, usiłował on przekształcić Towarzystwo w organ ogólnopolski, niestety intrygi na dworze królewskim udaremniły realizację tego projektu. Gralach zniechęcony wycofał się z działalności na rzecz Towarzystwa, wszystkie swoje siły poświęcił służbie publicznej. W 1758 roku został rajcą, a pięć lat później bur-

mistrzem Gdańska. Tuż przed śmiercią Gralach zapisem testamentowym przeznaczył 100 tysięcy guldenów na budowę alei lipowej łączącej Gdańsk z Wrzeszczem. Spadkobiercą jego dorobku naukowego i biblioteki rodzinnej został Daniel Młodszy. Daniel Starszy zmarł 23 lipca 1767 roku⁴.

Daniel Gralach Młodszy w 1757 roku ukończył Gimnazjum Akademickie (podobnie jak ojciec) i wraz z braćmi wyjechał do Królewca, gdzie rozpoczął studia prawnicze. Budynek uniwersytecki, do którego uczęszczali, stał w pobliżu Placu Parad, skąd można było spacerem przejść do ulicy biegnącej wzdłuż brzegu Jeziora Zamkowego. Przy drodze tej stał barokowy, otoczony ogrodem, piętrowy pałacyk, będący siedzibą miejscowej loży „Pod Trzema Koronami”, do której zgłosili się Daniel Młodszy i Karol Fryderyk.

Lożę królewiecką założono 16 kwietnia 1746 roku pod nazwą „Zu den Drei Ankern” („Pod Trzema Kotwicami”). Od Wielkiej Narodowej Loży Matki „Pod Trzema Globami” w Berlinie, otrzymała patent 12 czerwca tego samego roku. W latach 1758-1760 placówka królewiecka pozostawała „uśpiona”, swoją pracę wznowiła dopiero 10 marca 1760 roku jako loża „Zu den Drei Kronen” („Pod Trzema Koronami”). Stary patent odnowiony został 10 czerwca 1760 roku, a 3 listopada nastąpiła instalacja⁵. Niedługo potem do loży tej wstąpił Karol Fryderyk Gralach. W latach 1762-1763 uzyskał w niej cztery stopnie wtajemniczenia. Po ukończonych studiach, za zgodą ojca wyjechał w dłuższą podróż do Niemiec, Szwajcarii, Niderlandów i Polski na naukę języków obcych. Po powrocie do Gdańska został w 1768 roku mianowany sekretarzem miejskim, równocześnie wydelegowanym do Warszawy, na dwór królewski jako rezydent, aby tam pilnować spraw miejskich. W czasie pobytu w stolicy, Karol Fryderyk wstąpił do loży „Union Parfaite”. Ponownie do Gdańska powrócił w 1775 roku, już po I rozbiorze Polski. W Gdańsku ożenił się z Charlota Davisson, z którą miał dwóch synów: Stanisława Karola (1781-1864) i Fryderyka Wilhelma (1787-?), także przyszłych wolnomularzy. W 1794 roku uzyskał nominację na burmistrza. Zmarł 28 maja 1818 roku⁶.

Brat Karola Fryderyka, Daniel Młodszy, przystąpił do loży królewieckiej dopiero w 1763 roku i uzyskał tam tylko dwa stopnie podstawowe. Na uniwersytecie oprócz prawa studiował także filozofię. Jaki był kierunek studiów Karola Fryderyka, nie bardzo wiadomo. Obaj, jak już wspomniano, pochodzili z domu o bogatej tradycji naukowej, mieli umysły analityczne, nie byli też fanatykami religijnymi. W Królewcu poznali młodego filozofa Immanuela Kanta (1724-1804), którego sława szybko przyćmiła sławę Christiana Wolffa. Kant był twórcą idealizmu transcendentnego,

który uznawał za poznawalne tylko to, co jest dostępne doświadczeniu. Wszystko inne pozostawało poza granicą poznania, np.: byty same w sobie, czy niedostępne zmysłom. Według Kanta owe byty można było uznać hipotetycznie⁷, a tym samym myśleć o nich i drażnić, mimo że były z natury swej niepoznawalne. Niewykluczone, że ten tok myślenia zafascynował braci i wpłynął na ich przystąpienie do wolnomularstwa.

Daniel Gralach Młodszy ukończył studia w grudniu 1763 roku i powrócił do Gdańska, w którym od miesiąca obowiązywało rozporządzenie zabraniające obywatelom miasta, pod groźbą więzienia i innych kar, zbierać się na posiedzenia wolnomularskie bądź zakładać loże. Również zamiejscowi mieli być ukarani za naruszenie tych postanowień. Zakaz był motywowany:

[...] zbieraniem się na podejrzane tajne posiedzenia, podkopywaniem podstaw chrześcijaństwa, szerzeniem objętości wyznaniowej oraz chęcią zaprowadzenia „religii naturalnej”.

Wolnomularzom zarzucano również zobowiązanie członków, z pomocą straszliwych przysiąg, do zachowania Tajemnicy dotyczącej działalności lożowej, utrzymywanie stosunków z pokrewnymi towarzystwami zagranicznymi, wreszcie niemoralną obrzędowość zebrań⁸. Ten dziwnie współcześnie brzmiący dokument, jak dowodzą późniejsze losy gdańskiego wolnomularstwa, był skrętnie przez gdańszczan omijany i tylko na krótki czas wstrzymał prace łóż. Stąd też Gralach Młodszy niedługo po powrocie mógł, w zasadzie bez przeszkód, podjąć nie tylko pracę zawodową, lecz także wolnomularską, o której współcześni autorzy jego biogramów w ogóle nie wspominają. Od strony zawodowej – Gralach otrzymał na początku 1764 roku posadę profesora prawa w Gimnazjum Akademickim oraz rewizora należącej do szkoły bursy. Od strony wolnomularskiej, wstąpił do świeżo założonej loży „Zu den Drei Sternen” („Pod Trzema Gwiazdami”), która 26 sierpnia 1763 roku otrzymała patent założycielski od Wielkiej Loży Królewskiej w Berlinie. Powołała ją zaś do życia Loża Prowincjonalna w Królewcu. Gralach Młodszy uzyskał w niej trzeci i czwarty stopień, bowiem przy loży gdańskiej powstał warsztat szkocki „Pod Srebrnym Lichtarzem”. W 1768 roku Gralach Młodszy został Mistrzem Loży Świętojańskiej. Dwa lata później, dzięki staraniom brata w Warszawie, warsztat „Pod Trzema Gwiazdami” przyłączony został do „Wielkiej Loży Cnotliwego Sarmaty”. Po pierwszym rozbiórce Polski ta podległość nie wszystkim się podobała, mimo, że Gdańsk nie został jesz-

cze wówczas przyłączony do Prus. Pod zaborem znalazły się tylko przedmieścia, gdzie osiedlili się urzędnicy pruscy. Mieli oni w mieście swoich popleczników, co spowodowało niesnaski między prusko i proprusko nastawionymi mieszkańcami. Klimat niepokoju przeniósł się także do loży „Pod Trzema Gwiazdami” powodując wewnętrzny rozłam i wystąpienie braci Gralachów (Karol Fryderyk był w niej od 1775 roku). Loża zamknięta została 24 czerwca 1776 roku⁹.

Nową placówką, do której przenieśli się Gralachowie, była istniejąca od połowy XVIII wieku loża „Zu den Drei Bleywagen” („Pod Trzema Poziomicami”). Ta loża, patent założycielski otrzymała z Berlina dnia 3 marca 1751 roku. Instalacja nastąpiła 30 maja tego samego roku, lecz właściwą pracę placówka rozpoczęła dopiero w 1760 roku. Trzy lata później, 11 lipca, loża zainicjowała pierwsze w Gdańsku obchody świętojańskie. Ich kontynuacja nastąpiła później, gdyż na mocy edyktu władz miejskich loża została w 1764 roku „uśpiona”. W połowie 1770 roku wznowiła pracę, lecz po roku znów ją uśpiono. Jej ówczesną siedzibą było mieszkanie prywatne przy ulicy Kamienna Góra. Po pięciu latach, gdy „uśpioną” lożą zainteresowali się Gralachowie, wznowiła ona pracę w 1775 roku, ale już pod zmienioną nazwą – „Eugenia zum gekrönten Löwen” („Eugenia pod Ukoronowanym Lwem”). Patent założycielski otrzymała dopiero 25 czerwca 1777 roku, natomiast uroczystość oficjalnego otwarcia nastąpiła 11 lipca tegoż roku¹⁰. Pierwszym Mistrzem tak przekształconej loży został Daniel Gralach Młodszy, który sprawował tę funkcję do 1798 roku.

Za jego kadencji loża uzyskała stałą siedzibę przy ulicy wiodącej do Bastionu Ogrodowego. Był to dawny letni dworek kupca Beniamina Macki, w którym w 1734 roku kwaterował główny organizator ucieczki króla Stanisława Leszczyńskiego – markiz Antonie Feliks de Monti, ówczesny ambasador Francji w Polsce. W dworku tym król spędził ostatnią noc przed ucieczką z Gdańska, z czego Beniamin Macka musiał się potem gęsto tłumaczyć władzom pruskim¹¹. Około 1776 roku dworek nabyły władze loży „Eugenia” i właśnie tu, przy dzisiejszej ulicy Sadowej, obchodziły uroczystość wprowadzenia światła. W 1781 roku jedno z pomieszczeń dworku przeznaczono na bibliotekę, której zaczątkiem stały się prywatne zbiory kupca Nathanaela Eckholdta. Z czasem zbiory te powiększone zostały do pokaźnego księgozbioru, prowadzonego z resztą przez wyznaczoną Komisję Biblioteczną. Za kadencji Gralacha Młodszego rozwinęła się również działalność charytatywna „Eugeniei”. Mianowicie, w ramach statutu podjęto opiekę nad szpitalem pw. Św. Rocha (stał w miejscu dzisiejszego budynku Dyrekcji PKP) oraz nad Instytutem Ubogich przy ulicy Sierociej 6¹².

W latach 80. XVIII wieku niestety nie wszystko szło pomyślnie. W skutek wewnętrznych tarć narodowościowych z Łoży, w tym czasie, wystąpili prorusko nastawieni urzędnicy i wspólnie z inteligencją mieszkającą na terenie dzisiejszego Chełma (niemiecki Stolzenberg) założyli tam konkurencyjną łożę „Eugenię”. Ta nowa łoża otrzymała swój patent 20 maja 1786 roku, a zainstalowana została 31 lipca tego samego roku. Jej praca trwała siedem lat. Po II rozbiórce Polski, gdy Gdańsk włączony został do zaboru pruskiego, nastąpiło połączenie obu „Eugeni” (23 VI 1793). W dniu 26 lutego 1799 roku nowa „Eugenia” objęta została opieką Wielkiej Łoży Matki – „Pod Trzema Globami” w Berlinie, i jako 69 „córka” otrzymała metrykę z numerem 44¹³. W tym momencie Gralach Młodszy już nie był jej Czcigodnym Mistrzem, bowiem funkcję swą złożył w 1798 roku. Niedługo potem wybrany został rektorem Gimnazjum Akademickiego (1799). Odtąd, aż do swojej śmierci w 1809 roku, zajmował się działalnością dydaktyczną i naukową. Poglębiał też zainteresowania malarstwem oraz muzyką, a także uzupełniał księgozbiór odziedziczony po rodzicach i dziadku Jakubie Teodorze Kleinie.

Na przełomie lat osiemdziesiątych i dziewięćdziesiątych XVIII wieku Gralach Młodszy opublikował dzieło swego życia, czyli aktualną do dziś trzynomowa historię Gdańska, doprowadzoną do 1752 roku (*Versuch einer Geschichte Danzigs*). W licznych innych pracach przyczynkarskich z zakresu historii i prawa, ostro potępiał rozbiory Polski oraz zabór Gdańska przez władze pruskie. Po 1772 roku m.in. pisał:

Jako patriotyczni obywatele pragniemy wyrazić życzenie, by wnikliwi i wpływowi mężowie stanu podjęli moralne badania w tej sprawie, aby wieczne zasady natury nie mogły być obalane przez arbitralnie przyjmowane zasady państwowe¹⁴.

Gralach Młodszy na skutek postępującej choroby nóg na początku 1809 roku złożył rezygnację z pracy w gimnazjum i wyjechał na wieś do Sulmina pod Starogardem Gdańskim. Jego brat Karol Fryderyk był już w tym czasie Czcigodnym Mistrzem łoży szkockiej założonej przy „Eugeni” 9 lutego 1802 roku. Gralach Młodszy zmarł bezpotomnie 8 sierpnia 1809 roku. Cały swój dorobek oraz rodzinny księgozbiór zapisał w testamencie bratankowi Stanisławowi Karolowi. Stanisław, właściciel Sulmina, po śmierci stryja zgłosił się do łoży i został przyjęty. W latach następnych uzyskał cztery stopnie, lecz funkcji nie sprawował. W łoży był także młodszy od niego Fryderyk Wilhelm, który w 1819 roku został „uśpiony”.

Karol Fryderyk zmarł w 1818 roku, starszy syn Stanisław Karol w 1864 roku, natomiast data zgonu jego drugiego syna Fryderyka Wilhelma nie jest znana. W książce adresowej Gdańska z 1880 roku jego imię już nie występuje¹⁵. Wspaniały księgozbiór Gralachów, uszczuplony o egzemplarze sprzedane przed 1818 rokiem, przekazany został Bibliotece Miejskiej – obecnie Bibliotece PAN w Gdańsku. Związana z ich działalnością loża „Eugenia” w dniu 26 sierpnia 1842 roku świętowała uroczyste otwarcie podwoi nowej siedziby przy ulicy Nowe Ogrody 18/19. Znacznie bardziej smutny był jej koniec, ponieważ w noc świętojańską 1937 roku spalono wszystkie insygnia wolnomularskie. Okazały zaś księgozbiór oraz archiwum przekazane zostały uprzednio do Biblioteki Miejskiej¹⁶. Budynek zachował się do 1945 roku i uległ zniszczeniu dopiero w czasie walk o Gdańsk. Ruiny rozebrane zostały kilkanaście lat później w trakcie poszerzania torów kolejowych. Do naszych czasów przetrwały wyłącznie książki oraz pamięć o ich właścicielach, nie tylko zasłużonych dla miasta, ale i wyprzedzających myślą i postawą swoją epokę.

Przypisy

- ¹ E. Cieślak, *Gralach Daniel Starszy*, [w:] *Słownik biograficzny Pomorza Nadwiślańskiego*, Gdańsk 1994, t. 2, s. 100; A. Januszajtis, *Daniel Gralach Starszy (1708-1763), uczonego burmistrza gdańskiego*, [w:] *Wybitni Pomorzanie XVIII wieku. Szkice biograficzne*, Gdańskie Towarzystwo Naukowe, Wydział I Nauk Społecznych i Humanistycznych, Seria Popularno-Naukowa, „Pomorze Gdańskie”, Wrocław 1983, nr 15, s. 67.
- ² M. Pelczar, *Nauka i kultura w Gdańsku*, [w:] *Gdańsk, jego dzieje i kultura*, Warszawa 1969, s. 538; W. Czaplinski, A. Galos, W. Korta, *Historia Niemiec*, Wrocław 1981, s. 390. Patrz też: *Historia Gdańska*, praca zbiorowa pod red. E. Cieślaka, Gdańsk 1993, t. 3, cz. 1, s. 669.
- ³ A. Drygas, *Klein Jakob Teodor*, [w:] *Słownik biograficzny*, op. cit., s. 396-397; E. Cieślak, *Gralach Daniel Starszy, Gralach Daniel Młodszy, Gralach Karol Fryderyk*, ibidem, s. 104; *Daniela Chodowieckiego dziennik z podróży do Gdańska z 1773 roku*, oprac. M. Paszyło, Gdańsk 2002, s. 56. Pani Gralach w momencie odwiedzin Chodowieckiego była już wdową, mieszkała w kamienicy stojącej przy ulicy Długiej, być może pod późniejszym numerem 40.
- ⁴ A. Januszajtis, *Daniel Gralach Starszy*, op. cit., s. 67-70; E. Cieślak, *Gralach Daniel Starszy*, op. cit., s. 101.
- ⁵ E. G. Geppert, *Die Chronik der Deutschen Freimaurer-Logen im Land zwischen Oder und Memel*, „Schriften der freimaurerischen Forschungsvereinigung Frederik der Grosse Landesloge der Freimaurer von Deutschland“, Flensburg 1996, nr 13, s. 74-75.

- ⁶ E. Cieślak, *Gralach Karol Fryderyk*, op. cit., s. 103, lustra loży „Eugenii pod Ukoronowanym Lwem” z l. 1817-1864. Patrz też: L. Haas, *Loże wolnomularskie i organizacje pokrewne na zachodnich ziemiach Rzeczypospolitej (1721-1938)*, „Studia i Materiały do Dziejów Wielkopolski i Pomorza” 1974, t. 12, z. 1, s. 94.
- ⁷ Patrz: *Popularna encyklopedia powszechna*, Warszawa 2001, t. 5, s. 460, hasło „idealizm”.
- ⁸ L. Haas, *Wolnomularstwo w Europie Środkowo-Wschodniej w XVIII i XIX wieku*, Wrocław 1982, s. 80-81, loże wolnomularskie, s. 95. Oryginał edyktu z 1763 r. znajduje się w zbiorach Biblioteki PAN w Gdańsku.
- ⁹ L. Mokrzcki, *Daniel Gralach Młodszy (1739-1808), rektor Gdańskiego Gimnazjum Akademickiego, prawnik, szermierz idei niepodległości Rzeczypospolitej*, [w:] *Wybitni Pomorzanie XVIII wieku*, op. cit., s. 94-98; E. G. Geppert, *Die Chronik*, op. cit., s. 47.
- ¹⁰ E. G. Geppert, *Die Chronik*, op. cit., s. 41.
- ¹¹ E. Cieślak, *W obronie tronu króla Stanisława Leszczyńskiego*, Gdańsk 1986, s. 80, 147, 162, 185. Patrz też: *Historia Gdańska*, op. cit., s. 328.
- ¹² M. Babniś, *Źródła do dziejów masonerii gdańskiej w zbiorach Biblioteki Gdańskiej PAN*, „Rocznik Gdański” 1991, t. 51, z. 1, s. 204; H. Domańska, *Masoni w Gdańsku*, „Tytuł. Pismo Literacko-Artystyczne”, Gdańsk 1991, z. 1, s. 135.
- ¹³ L. Haas, *Wolnomularstwo*, op. cit., s. 168, 213. Patrz też: E. G. Geppert, *Die Chronik*, op. cit., s. 41, 47.
- ¹⁴ L. Mokrzcki, *Daniel Gralach Młodszy*, op. cit., s. 63, 65.
- ¹⁵ Ibidem, s. 65. Patrz też: E. Cieślak, *Gralach Daniel Młodszy*, op. cit., s. 103, lustra loży „Eugenia”. W książce adresowej Gdańska z 1880 roku wymieniana jest tylko wdowa Maria Gralath, z domu Maquet. Niestety nie wiadomo, po którym z braci.
- ¹⁶ K. Schleissing, *Geschichte der Loge Eugenia zum gekrönten Löwen*, o. Danzig ab 1933, Hanau 1946, mps.